

SEBESTYÉN ZSOLT, *A Felső-Tisza-vidék folyóvíznevei*

Nyíregyházi Egyetem, Nyíregyháza, 2017. 438 lap

1. SEBESTYÉN ZSOLT itt ismertetett szótárával folytatta azt a tíz éve elkezdett munkát, melynek során szülőhelye tágabb környezetének, a történelmi Magyarország északkeleti régiójának a helyneveit dolgozza föl módszeresen, területenként és helynévtípusonként haladva. Kutatásai eredményeképpen 2008-ban jelent meg Kárpátalja kataszteri iratok alapján összeállított helynévtára, majd az egykori Bereg (2010), Máramaros (2012) és Ung (2014) megye településneveinek etimológiai szótára. A most megjelent könyv nem helységneveket, hanem vízneveket tartalmaz; a vizsgálat földrajzi kerete azonban hasonló, a Tisza vízgyűjtőjének Bereg, Máramaros, Ugocsa és Ung területére eső része.

A terület vízneveiről korábban nem készült történeti-etimológiai szótár, tehát SEBESTYÉN ZSOLT munkája mindenképpen hiánypótlónak tekinthető; van persze néhány olyan fel dolgozás, amelyre támaszkodhatott. Ilyen például KNIEZSA ISTVÁNTÓL Az Ecsedi-láp környékének szláv eredetű helynevei (1942) vagy az újabbak közül az ungvári egyetem víznévgyűjtésének tanulságai (LIZANEC–HORVÁTH 1993), illetve KOCÁN BÉLA Ugocsa megyei vízneveket vizsgáló munkája (2009).

2. A könyv előszavában a szerző megjelöli helynévanyagának korpuszát, majd bemutatja a szócikkek felépítését. Ezt követi a szótárban leggyakrabban használt rövidítések jegyzéke és a gazdag forrás- és irodalomjegyzék. A további 420 oldalt a szócikkek teszik ki. Szemléletessé tette volna a szótárat egy térképmelléklet a Felső-Tisza vidékéről, illetve esetleg egy rövid leírás a terület vízrendszeréről.

A szótár közel 6100 mai és régi víznevet tartalmaz, de a szócikkek adattárában ennél több név bújik meg, melyek külön szócikkben való kifejtést nem kaptak; ennek minden bizonytalanságot terjedelmi okai is lehettek. A gyűjtés alapját elsősorban a térképi névanyag képezte: a szerző a Magyar Nemzeti Levéltár vízrajzi térképeitől kezdve a katonai térképeken át a modern, 20. századi térképekig áttekintette ezt a forrástípust. Az adattár jelentős részét alkotja továbbá a szerző fent említett, 2008-ban kiadott helynévtára, a Pesty-féle helynévgyűjtés, az oklevéltárak, valamint a hely- és névtörténeti monográfiák víznevei. A korpusz időbeli határai ennek megfelelően a középkortól napjainkig ívelnek, így a nevek alakulását, változatait végigkövethetjük az első írásos említésetől egészen a jelenig. Nyelvileg is igen sokszínű a névanyag, hiszen ennek a soknemzetiségű területnek a névkincse is több nyelvből táplálkozik: a magyaron kívül a románból, az ukránból, a szlovákból és a németből.

A címszóválasztás egy ilyen gazdag, tág időbeli határokkal bíró és soknyelvű anyag esetében nehéz feladat. A célkitűzés az volt, hogy a ma is élő neveknél az aktuális hivatalos (magyar, szlovák, román, ukrán) név legyen a címszó (ez a cirill betűs ukrán neveknél fonetikus átírással is együjtjárt, például az 1865-ös *Команский поток* címszója *Komanszkij-potok*), míg a régi vízneveknél a korabeli alak modernizált, a mai helyesírásnak és lexémáknak megfelelő változata (pl. 1390: *Aziopathak*, címszója: *Aszó-patak*). Másik szempontként SEBESTYÉN ZSOLT azt határozta meg, hogy a különböző forrásokban más-más alakban szereplő víznevek esetében az alaptagot jelöli ki címszóként (itt alaptagon

nem az alárendelő szintagma alaptagját értve, hanem – valószínűleg – a nem földrajzi köznévi tagot). Például a Latorca bal oldali ága *Ábránka*, *Ábránkai-víz*, *Ábránka-patak*, sőt *Nagy-Ábránka-patak* változatokban is szerepel a forrásokban, sőt ukrán névformákkal is találkozunk: *Абранка потокъ*, *рчка Абранка*. Ezek címszava a szótárban a szerző döntése alapján: *Ábránka*, utaló címszóként pedig a névváltozatok közül megtaláljuk az *Ábránka-patak*, *Abranka-potok* neveket (a többbit viszont nem). Egy másik példa: a Borzsova bal oldali ága Felsőveresmartnál a *Szalva*, mely név első írásos adata 1295-ből való, ezután viszont folyamatos adatolással hol *Szalva vize*, hol *Szalva pataka*, *Szalva-patak* formákban tűnik föl a forrásokban (ezek közül a *Szalva pataka* szerepel utaló címszóként). Sok esetben valóban nehéz kérdés annak megítélése, hogy egy-egy földrajzi köznévrésze-e a névnek vagy sem, ám nem biztos, hogy ezt a kérdést valóban el is kell döntenie a szótár írójának. Ha a különböző struktúrájú nevek külön szócikkben is megjelentek volna, az jobban megmutathatta volna a nevek lexikális-morfológiai változatosságát, viszont a kötet terjedelmét jelentős mértékben megnövelte volna. Az utaló címszavak hálózataival azonban (ahol ez megvalósult) ez a probléma jól áthidalhatóvá vált, és a kereshetőséget is nagyban segíti.

A címszóállományt áttekintve igen érdekes kérdéseket vet föl a többnyelvűség problémája is. Vannak olyan nevek, melyek két- vagy többnyelvű névhasználatról tanúskodnak (pl. magyar–ukrán: l. *Lázi*), míg másokra csak az egyik nyelvből vannak adatok (pl. csak magyar, csak román); ez utóbbira a címszó formája is sok esetben egyértelműen utal (pl. a szlk. *Palocki-jarek*, a rom. *Valea Ilei*, az ukr. *Maliniscse-potok*, a m. *Malinovec-patak*). Kérdés, hogy a többnyelvű használatban lévő nevek esetében a címszó megadásánál mi lehet a vezérelv. Mivel az azonos denotátumra vonatkozó nevek egy szócikkben kaptak helyet, ezért olyan esetek is előfordulnak, hogy különböző lexémát tartalmazó (különböző nyelvű) víznevek kerülnek egy címszó alá: így például a *Bahenszkij* címszó alatt áll a *Mocsaras-patak* (az utaló címszó segítségével a két név közötti kapcsolat mindkét irányból felfedhető). A szótárt lapozgatva tehát tulajdonképpen azzal szembesül az olvasó, hogy valójában egy soknyelvű szótárral áll szemben.

A címszót a vízfolyás lokalizálása, majd a névadatok követik időrendben és a forrás feltüntetésével. A szócikket az etimológiai rész zárja. A névfejtéshez komoly szlavisztikai ismeretekre és a román nyelv ismeretére is szükség volt: a gazdag szakirodalomjegyzék tükrözi a szerzőnek elsősorban az ukrán és a román névtani irodalomban való jártasságát. A szerző a névfejtések során törekedett a legfrissebb szakirodalom feltárására és bemutatására is (pl. a *Palád* esetében nem elégedett meg a FNESz. magyarázatával, hanem annál újabb névfejtési ötletet is közöl). Ahogyan azt az előszóból is megtudhatjuk, a nevek nagy részénél semmilyen szakirodalmi előzménnyel nem lehetett számolni, így sok név etimológiai magyarázata első ízben ebben a szótárban olvasható (ilyen jó néhány, valószínűleg családnévre visszavezethető víznév, mint például a *Habula-patak*, *Lac-patak*). Ez ilyen nagy tömegű név esetében hatalmas kutatómunkát igényelt, és a további etimológiai kutatások számára igen nagy jelentőséggel, megtermékenyítő erővel bír.

3. SEBESTYÉN ZSOLT könyve tehát egy olyan többnyelvűnek tekinthető névszótár, mely a magyar névtani hagyományokat folytatva és azokat újabb eredményekkel, illetve sok saját névfejtéssel kiegészítve betekintést nyújt egy soknemzetiségű, soknyelvű vidék igen gazdag névkincsébe, egyúttal szervesen beleilleszkedik a szerző eddigi munkáinak a sorába, hozzájárulva a terület névanyagának egyre teljesebbé váló dokumentálásához.

Hivatkozott irodalom

- KNIEZSA ISTVÁN 1942. Az Ecsedi-láp környékének szláv eredetű helynevei. *Magyar Népryelv* 4: 196–232.
- KOCÁN BÉLA 2009. A folyóvíznevek típusai és változásai Ugocsa vármegye korai ó- és középmagyar kori névanyagában. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 4: 115–131.
- LIZANEC PÉTER – HORVÁTH KATALIN 1993. A Tisza kárpátaljai szakaszának vízneveiről. *Névtani Értesítő* 15: 221–224.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2008. *Kárpátalja településeinek történeti helynevei: a kataszteri térképek és birtokrészteli jegyzőkönyvek alapján*. Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2010. *Bereg megye helységneveinek etimológiai szótára*. Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2012. *Máramaros megye helységneveinek etimológiai szótára*. Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT – ÚR LAJOS 2014. *Ung megye helységneveinek etimológiai szótára*. Аутор–Шапк, Ungvár.

PELCZÉDER KATALIN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1132-349X>

Pannon Egyetem

Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar

Germanen, Mars und Schotter. Das Geheimnis des Namens Merseburg [Germánok, Mars és sóder. Merseburg nevének titka]

Szerkesztő: HARALD BICHLMEIER. Baar-Verlag, Hamburg, 2016. 148 lap + 3 térkép

1. Két eseménynek (II. Henrik császár és Vitéz Boleszláv lengyel király merseburgi találkozásának, illetve a merseburgi dóm felszentelésének) a közelmúltban ünnepelt ezredik évfordulója új lendületet adott a Merseburg város történetére és nevére vonatkozó kutatásoknak, amelyek sorába a szóban forgó kötet is illeszkedik. A három szerző – HARALD BICHLMEIER indogermanista (Halle/Jena), KARLHEINZ HENGST szlavista (Lipce/Chemnitz) és CHRISTIAN ZSCHIESCHANG történész (Lipce) – tanulmányaikban azt a célt tűzték maguk elé, hogy különböző szempontokból kiindulva kerüljenek közelebb a helynév eddig etimológiailag nem teljes biztonsággal értelmezett első tagjának megfejtéséhez.

2. Az első, A Merseburg helynév indogermán nyelvészeti megközelítése (9–40) című, HARALD BICHLMEIER tollából származó tanulmány a CHRISTIAN ZSCHIESCHANG által (ugyanabban a kötetben) összefoglalt eddigi lehetséges eredeztetési kísérletekhez kapcsolódik. Ezeket az alábbiakban röviden vázoljuk és tárgyaljuk:

1. ófn. *meri, mari*, ószász *meri*, germ. **mari* 'állóvíz, tó';
2. germ. **mairja-* 'határ, határterület', vö. angolsz. *mære*;
3. személynév, nyug. germ. **Meriso* vagy *Marso*;
4. törzsnév, a Rajna torkolatvidékén élt *Marsi* megjelölése;